

21ste jaargang

nummer 3

maart 1985

DAAD EN GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

+++++
+ Bij elke bijzondere handeling +
+ gaat het denken aan het doen +
+ vooraf. Bij het handelen van +
+ klassen of massa's blijkt de +
+ betekenis van het handelen +
+ pas achteraf. Hier gaat de +
+ daad vooraf aan het begrip. +
+++++

+++++
+ Theo Maassen +
+++++

DAAD EN GEDACHTEN

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad

Postgiro 307695

DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD HEEFT WEL DEGELIJK EEN ORGANISATIE

Een kleine twee jaar geleden publiceerde de Belgische uitgeverij Altinform het door Leo Jansegers en Mark van Bogaert samengestelde boek "Blaffende honden bijten niet". Aan de hand van een omvangrijke hoeveelheid materiaal toonden de schrijvers aan, dat er voor 't kapitaal geen enkele reden is om bang te zijn voor de vakbeweging. Wij hebben destijds - in "Daad en Gedachte" van mei 1983 - hun werk uitvoerig besproken en daarbij vastgesteld, dat de twee auteurs in feite het verschil schetsen tussen de zogenaamde 'arbeidersbeweging' en de (zelfstandige) beweging van de arbeiders.

Uiteraard zijn wij niet de enigen geweest die aandacht aan dit o.i. belangrijke boek hebben besteed. Het moge in Nederland, om voor de hand liggende redenen, praktisch zijn doodgezwegen, in België - waar men er natuurlijk niet omheen kon - zijn er in diverse bladen recensies verschenen. Die recensies, met inbegrip van twee, die geweigerd werden door de periodieken waarvoor ze bestemd waren, heeft Altinform verzameld en opnieuw gepubliceerd in een persoverzicht, dat in het begin van dit jaar is verschenen. Het is niet onze bedoeling op al die verschillende meningen in te gaan. Wij willen ons hier slechts bezig houden met een hardnekkig misverstand waaraan een aantal critici van 't boek ten prooi blijkt, een misverstand, dat 't duidelijkst aan de dag is getreden in een opstel van een zekere Koen Raes in het "Vlaams Marxistisch Tijdschrift" van juli 1983, maar dat herhaaldelijk, nu eens in deze, dan weer in gene vorm opduikt. We bedoelen het misverstand, dat het de spontane, dat wil zeggen zelfstandige, strijd van de arbeiders zou ontbreken aan enigerlei vorm van organisatie en dat dit de zwakte zou zijn van iedere spontane aktie.

In het bedoelde opstel stelt Koen Raes de vraag, of spontaan gevormde stakingskomitee's, die van 't toneel verdwijnen nadat de aktie is afgelopen 'het alternatief zijn dat de arbeidersklasse moet realiseren tegenover de wereldomspannende macht van het kapitaal'. "Is", zo vraagt hij zich af,

"is een niet-permanent georganiseerde arbeidersklasse nog wel 'n machtsfaktor in de strijd tussen arbeid en kapitaal? Kan je zonder goed georganiseerde stakingskassen de strijd wel volhouden

en er toe komen dat de doelstellingen ook werkelijk worden bereikt?"

Waarmee men hier te maken heeft is de kritiek van iemand, die ten onrechte meent, dat in het boek 'recepten' worden aangedragen voor iets wat de arbeidende klasse zou moeten realiseren. Dat is niet het geval. Dat de criticus het niettemin zó ziet, wordt - menen wij - daardoor veroorzaakt dat hij zich het werkelijke doel van de auteurs - het analyseren van de werkelijkheid zonder meer - eenvoudig niet kan voorstellen. De vraag hoe of dat komt zullen wij aanstonds trachten te beantwoorden. Eerst willen wij er met de grootst mogelijke nadruk op wijzen, dat 't verschil tussen de traditionele 'arbeidersbeweging' en de zelfstandige beweging der arbeiders niet hierin bestaat, dat eerstgenoemde zich zou kenmerken door een goede organisatie die bij de tweede zou ontbreken. Het volstreekte tegendeel zelfs is waar.

Bij het zelfstandig optreden van de arbeiders, bij spontane akties, bij zogenaamd 'wilde' stakingen, is er wel degelijk sprake van organisatie en wel van een organisatie die zich veel beter en veel doeltreffender getoond heeft dan de traditionele.

Geloven Raes en zij die denken zoals hij, dat de arbeiders die in 1972 in Engeland het bedrijf van Fisher-Bendix bezetten, spontaan en geheel buiten de vakbeweging om, node een 'organisatie' ontbeerden? Ze organiseerden hun strijd efficiënter en doeltreffender dan welke vakbond ook het ooit had kunnen doen. In het bedrijf werden iedere dag vergaderingen van alle stakers gehouden. Daar werd besproken wat voor taken er te vervullen waren, daar werden opdrachten aan het gekozen stakingskomitee verstrekt, daar werd uitgemaakt wie er aan de beurt waren om te posten, wie er voor de maaltijden moest zorgen, wat er gedaan moest worden om te voorkomen dat machinepark en voorraden zouden worden weggesleept en verkocht. En door dat alles werd iedere werker en werden ook de bij de vergadering betrokke familieleden gestimuleerd. Allen, mannen, vrouwen en kinderen, hadden het gevoel dat de strijd hun eigen strijd was, een strijd waarin aan iedereen een eigen taak en een eigen verantwoordelijkheid was toebedeeld.

Geloven Raes en zij die denken zoals hij, dat de arbeidsters die in 1972 een schoenfabriek in het Engelse Fakenham bezetten en vervolgens toen de vakbeweging ze in de steek liet, zélf activiteiten ontwikkelden, het zonder organisatie stelden? De vrouwen gebruikten de in de fabriek aanwezige leervoorraad om leren vesten, ceintuurs, tasjes en dergelijke artikelen te maken en verkochten deze nadat de bond geweigerd had om stakingsgelden uit te keren. Dacht Raes, dat je zo'n verkoop zonder organisatie tot een succes kon maken? Dacht Raes dat je maanden lang zo'n fabriek kon bezetten zonder de voedselvoorziening, de slaapgelegenheid, het posten, enz. enz. te organiseren? Laat hem zijn licht opsteken bij de arbeidsters die in Quaregnon in de Belgische Borinage iets dergelijks deden nadat ze 't textielbedrijf waar ze werkzaam waren hadden bezet.

Wat bedoelen Raes en zij die zijn opvattingen delen, wanneer zij van 'goede stakingskassen' spreken? Bedoelen zij soms die stakingskassen die de bonden weigerden aan te spreken omdat de door de arbeiders ondernomen akties niet strookten met het bondsbeleid? In 1971 staakte het personeel van de Britse posten zes weken lang zonder dat de bond (de door Tom Jackson geleide Union of Postal Workers) ook maar een penny stakingsgeld uitkeerde. En dat was nog wel een officiële staking, tot op het moment dat

Jackson, zonder ruggespraak met de arbeiders, de staking wilde opheffen. De Britse mijnwerkers hebben het - op het moment dat wij dit schrijven - nog veel langer dan zes weken volgehouden. En dat niet dank zij de 'goede stakingskas' van de National Union of Mineworkers (die geen stakingsgeld uitkeert), maar dank zij de s p o n t a n e organisatie van steunkomitees, dank zij het organisatietalent van ontelbare mijnwerkersvrouwen die maaltijden verzorgen, gaarkeukens hebben ingericht en een zelfwerkzaamheid hebben ontplooid zoals men nimmer heeft kunnen waarnemen bij akties die geheel en al door de vakbondsbureaucratie werden opgezet en ondernomen en de bondsleden maar rustig hadden af te wachten wat of de heren al dan niet verrichten.

Raes spreekt over 'een niet-permanent georganiseerde arbeidersklasse'. Hij heeft er blijkbaar geen notie van dat de arbeidersklasse - gevolg van de bestaande produktieverhoudingen - in de bedrijven 'georganiseerd' is en dat deze 'organisatie' van heel wat grotere betekenis is dat het lidmaatschap van de een of andere bond, waaraan kontributie wordt afgedragen maar die - zoals uit het boek van Jansegers en Van Bogaert blijkt - zich op beslissende momenten vierkant tegenover de arbeiders opstelt. Het blote feit dat arbeiders elkaar dagelijks in de bedrijven ontmoeten, daar met elkaar in kontakt zijn (een kontakt dat veel inniger is dan hun onderling kontakt als bondslid) is een machtsfaktor. Het is een permanente machtsfaktor.

In de bedrijven gaat het om konkrete zaken en direkte belangen, die alle arbeiders raken. Het gaat niet om de vraag of Trotski gelijk had dan wel Stalin, niet om de vraag of er een Onze Lieve Heer bestaat, niet over Mao of Nicaragua. Het gaat om dingen waarover de arbeiders hetzelfde denken, niet over zaken waaromtrent zij van mening verschillen. Het gaat, als er strijd gevoerd wordt, altijd om iets waar ze allemaal op eendere wijze bij betrokken zijn. Het is niet hun ideologische eenheid waardoor ze strijdvaardig worden, maar het is de noodzaak van de strijd die hen tot een eenheid smeedt. Als die strijd voorbij is treden de ideologische en de levensbeschouwelijke verschillen weer levensgroot op de voorgrond. Dáár ligt de oorzaak, dat de organisatie die zij zich ten behoeve van hun zelfstandige strijd hebben geschapen na de strijd ophoudt te bestaan. Het niet permanent zijn van die organisatie is geen 'recept', niet iets dat nagestreefd of gepropageerd wordt, het is doodsimpel een realiteit, dat ieder een kan waarnemen, die bereid is om de werkelijkheid onder de ogen te zien. Een verklaring voor deze werkelijkheid vormt het feit, dat arbeiders nu eenmaal voor hun materiële belangen strijden (gelijk andere klassen trouwens óók doen) en niet warm lopen of in het geweer komen voor ideeën, wenselijkheden van politiekelingen of idealen.

Maar valt er, vragen Raes c.s. zich af, met de niet-permanente organisatie van de zelfstandige strijd wel iets te bereiken? De vraag is natuurlijk zonderling, omdat zij die haar stellen van mening zijn dat de zelfstandige oftewel spontane strijd in het geheel geen organisatie kent, dus ook geen niet-permanente. Maar afgezien daarvan kan worden vastgesteld dat er met zelfstandige akties heel vaak veel meer bereikt is dan met de traditionele, en wel om de eenvoudige reden dat zelfstandig optredende arbeiders een macht ontwikkelen die de vakbeweging - als instituut van de burgerlijke samenleving - nu eenmaal niet ontwikkelen kan.

Heeft de vakbeweging wat noemenswaardigs bereikt toen de werkgelegenheid bij de Belgische Boelwerf of bij het Nederlandse bedrijf van de ENKA in Breda op het spel stond? Het antwoord luidt ontkennend. Maar de arbeid-

sters die de schoenfabriek te Fakenham bezetten hebben, evenals de arbeiders van Fisher-Bendix, hun werkgelegenheid weten te behouden. Dit voorbeeld zou met vele voorbeelden van succesvolle 'wilde' stakingen kunnen worden aangevuld. Over officiële akties - men behoeft het boek van de twee Belgen slechts te lezen - moet het oordeel ongunstig luiden en wat voor België geldt, dat geldt voor landen als Engeland, Nederland, Frankrijk en Duitsland, alsmede voor de Verenigde Staten in gelijke mate.

Met het bovenstaande willen we geenszins betogen, dat zelfstandig optredende arbeiders altijd resultaten boeken. Maar waarom er persé betere resultaten zouden kunnen worden geboekt met organisaties die er gestaag op uit blijken te zijn de strijd te vermijden, te temperen of zo snel mogelijk te beëindigen, dat is iets dat men ons niet duidelijk kan maken.

Hoe komt het dat Raes en zij die denken zoals hij, zich geen andere machtsontwikkeling van de arbeiders kunnen voorstellen dan met behulp van de oude, traditionele organisaties, waarop ook zij kritiek hebben en waarvan zij moeten toegeven, dat zij zich inderdaad zo opstellen als in het boek van Jansegers en Van Bogaert wordt beschreven? De oorzaak is deze, dat zij er meningen op na houden omtrent de wijze waarop de strijd van de arbeidersklasse zou moeten worden gevoerd en de ogen sluiten voor die strijd zoals hij werkelijk gevoerd wordt. Ze gaan niet van de werkelijkheid uit, maar van dat wat volgens hen zou moeten zijn. De vakbonden zouden 'minder reformistisch' moeten wezen, beweren ze, zonder zich rekenschap te geven van wat die bonden in feite zijn en wat hun functie is in de kapitalistische maatschappij. Strijdorganisaties zouden permanent moeten zijn, menen zij, zonder zich het hoofd te breken over de vraag waarom dat niet zo is, zonder zich - anders gezegd - de simpele vraag te stellen, waarom er geen strijdorganisaties zijn op het moment dat er geen openlijke strijd wordt geleverd.

Iedereen die de in wezen burgerlijke structuur van de oude arbeidersbeweging vergelijkt met de structuur van de zelfstandige beweging der arbeiders en tot de konklusie komt dat de laatste iets geheel anders vertegenwoordigt, verstoort 't beeld, dat de bedoelde lieden van de oude arbeidersbeweging erop na houden en koste wat het kost wensen te behouden. Dat beeld echter zal, deze krampachtige pogingen ten spijt, vergruisd worden, niet door kritische en realistische waarnemers, maar door de zelfstandige arbeidersbeweging, liever gezegd door de beweging der arbeiders die noch van enige mythe, noch van enige traditie, ook maar een stuk heel zal laten.

=====

E E N E R G B I T T E R E S M A A K I N D E M O N D

Op maandagavond 28 januari vertoonde de VARA in het televisieprogramma "De onderste steen" een interessante film over de mijnwerkersstaking in Groot-Brittannië. Na afloop van de bewuste documentaire verscheen er een oproep op de buis. Aan sympathisanten werd gevraagd om financiële steun voor de Britse kompels op een speciale girorekening van de FNV te willen storten. Wij hebben van deze oproep een erg bittere smaak in de mond gekregen. Een oproep tot financiële hulp - notabene op een erg laat tijdstip -

daar had de FNV géén moeite mee. Maar p r a k t i s c h e steun aan de stakenden heeft zij volslagen laten afweten, ofschoon er om die steun - in de vorm van een weigering om kolen naar Groot-Brittannië te vervoeren - op meer dan één tijdstip door de Britse mijnwerkers is gevraagd.

De oorzaak van deze tweeslachtige houding van de FNV - weigeren om de voor Engeland bestemde kolen in de Nederlandse havens besmet te verklaren, maar wel wat geld te sturen en een oproep om geldelijke steun te doen - moet men natuurlijk zoeken in het feit, dat de FNV, net als de Britse TUC, eigenlijk tegen deze staking van de Britse mijnwerkers is, maar dat niet openlijk kan verklaren vanwege de achterban. Die moet door het zenden van een paar centen blijven geloven in de internationale solidariteit van de FNV. Dus aan de ene kant wat geld naar de mijnwerkers sturen, maar aan de andere kant vooral de kruideniersdochter in Groot-Brittannië geen strobreed in de weg leggen. Vakbondsstrategie noemt men dat. Maar wat is er anders van dergelijke instituten van de burgerlijke maatschappij te verwachten? Zeker geen wezenlijke steun aan strijdende arbeiders.

=====

I N A B R O U W E R , E E N I D E A L I S T E Z O N D E R E E N

W E R K E L I J K E M A A T S C H A P P I J V I S I E

Als 't tv-programma 'Het onderhoud', dat zondagavond 17 februari j.l. door de VPRO werd uitgezonden, één ding aan het licht heeft gebracht, dan is dat ongetwijfeld wel dit, dat Ina Brouwer, de voorzitter van de CPN-fractie in de Tweede Kamer en de parlementaire woordvoerder van deze partij met recht een idealiste kan worden genoemd, maar met evenveel recht een politica, die het volstrekt ontbreekt aan iets wat ook maar enigszins zou lijken op een maatschappijvisie. Tijdens een vraaggesprek van de indringende interviewer Wim Kayzer gaf zij blijk van een opvallende zwakte voor wat betreft de fundering van haar, soms uitermate naïeve, inzichten.

Nu is een dergelijk idealisme en een daarmee gepaard gaande zwakte onder politici geen uitzondering. Maar zij vielen bij dit vraaggesprek des te meer op doordat het hier een van de voornaamste representanten betrof van een partij, die in het verleden er herhaaldelijk prat op is gegaan dat zij haar beleid op een maatschappelijke analyse en daaraan gekoppelde visie zou baseren. Wat de CPN ook ooit geweest moge zijn - en als een partij die voor de belangen der arbeidersklasse in het krijt trad hebben wij haar nooit gehouden - vandaag de dag is zij bepaald niet meer dan een verzameling van door bepaalde verschijnselen verontrusten, die de samenleving zouden willen hervormen naar het beeld, dat zij zich van een 'ideale maatschappij' hebben gevormd.

In het onderhoud dat Wim Kayzer met Ina Brouwer had kwam het kapitalistisch karakter van de samenleving en wat dan wel het wezen daarvan uitmaakt al evenmin aan de orde als de strijd van de werkende klasse die men alom kan waarnemen. Op de vraag van de heer Kayzer, of de onderdrukten die zich aan bepaalde machtsstructuren hadden ontworsteld, vervolgens niet al-

tijd wederom aan diezelfde machtsstructuren werden onderworpen, antwoordde Ina Brouwer, dat het 'niet dezelfde' machtsstructuren waren en dat er 'in Cuba en Nigaragua' - om een voorbeeld te noemen - toch echt wel iets anders was ontstaan dan voorheen. Maar toen Kayzer haar indringend vroeg of het in Rusland niet op die wijze was misgegaan, zei Ina Brouwer n i e t , dat de feodale machtsstructuren door de kapitalistische waren vervangen. Over 't maatschappelijk karakter van de zo te hooi en te gras genoemde omwentelingen werd niet gesproken.

Waar wél uitvoerig op werd ingegaan, dat waren de maatschappelijke verlangens en wensen van de CPN-nieuwe stijl, die heel duidelijk verlangens en wensen bleken. Van enige opvatting omtrent maatschappelijke ontwikkelingen of noodzakelijkheden geen spoor. Uit de vragen van Kayzer viel onmiskenbaar diens burgerlijke gedachtegang af te leiden. Inplaats van dat zij dat aantoonde wist Ina Brouwer er geen raad mee. Toen Kayzer vroeg wat of de reden was, dat de CPN de arbeiders in de wapenindustrie niet opriep tot verzet en een vergelijking trok met het verzet van de CPN gedurende de bezettingsjaren, zei Ina Brouwer weliswaar, dat die twee dingen niet vergeleken konden worden, maar ze maakte niet duidelijk waarom. Op de vraag wat zij als haar voornaamste vijand zag, antwoordde Ina Brouwer niet 'het kapitalisme' of 'de heersende klasse', maar 'de bewapeningswedloop', hetgeen voor Kayzer de aanleiding vormde om zijn zojuist weergegeven vraag omtrent de mogelijkheden van verzet te stellen.

Uit konkrete vragen omtrent Oost-Europa bleek, dat Ina Brouwer weliswaar kritisch staat tegenover de verhoudingen in Rusland en Polen, maar dat om soortgelijke redenen als de eerste de beste burger er kritisch tegenover staat, zonder begrip ervoor dat de situatie aldaar - die Ina Brouwer nog trachtte te relativiseren - voortspruit uit het feit dat in Oost-Europa, net als hier, het kapitalisme de heersende produktiewijze is. Ina Brouwer beaamde volmondig, dat Stalin 'een massamoordenaar' is geweest. zonder te beseffen dat met deze waarheid omtrent de ontwikkeling in Rusland niets naders wordt beweerd en zonder te konstateren dat vrijwel overal elders kort of lang geleden massa-moordenaars zijn opgetreden.

Wat Kayzer de interviewer en Ina Brouwer, de geïnterviewde, met elkaar gemeen hadden, was de opvatting, dat verzet tegen uitbuiting en onderdrukking een kwestie van het vereiste 'bewustzijn' is. Dat maatschappelijke hervormingen tot stand komen door acties, die in het geheel niet als strijd voor maatschappelijke verandering, maar als strijd voor direkte materiële belangen worden gevoerd, dat lag buiten beider gezichtsveld. Ina Brouwer bleek wel te beseffen, dat kollektieve strijd iets geheel anders is dan individuele aktie, maar zij zag toch allerm minst scherp dat zodra er van kollektieve strijd, d.w.z. de strijd van een groep of een klasse sprake is, het individu boven zichzelf uitstijgt en arbeiders tot daden in staat zijn, waarvan ze nooit hebben gedroomd. Een massabeweging beschouwden zowel Kayzer als Ina Brouwer als iets dat mogelijk 'te verwachten' was. Dat massa-bewegingen juist altijd onverwacht zich voordoen ontging beiden.

Dat wij in een klassemaatschappij leven, een samenleving waarin de klassentegenstellingen de achtergrond vormen voor het menselijk handelen, dat kwam in het onderhoud geen moment ter sprake. Wél, dat de CPN om wat voor reden dan ook naar een betere samenleving streefde, waarin de mensen zich 'broederlijker' en 'zusterlijker' ten opzichte van elkaar zouden gedragen. Toen Kayzer opmerkte, dat het met de 'broederlijkheid' binnen de CPN toch nimmer erg best gesteld was geweest, gaf Ina Brouwer dat, na eni-

ge aandrang, wel toe, maar ze merkte op, dat het in de CPN niet anders was dan in andere partijen, waar óók mensen werden geroyeerd. Dat 'oppositi-nelen' in de CPN met de meest vuige laster werden achtervolgd en stuk ge-maakt, dat probeerde zij zoveel mogelijk te bemantelen.

Tijdens 'het onderhoud' maakte Ina Brouwer hoe langer hoe meer de in-druk van een schuchtere scholiere die door een strenge examiner aan de tand wordt gevoeld en wier kennis van zaken eerder uiterst oppervlakkig is, dan dat zij enige diepgang vertoont. Kennelijk is Ina Brouwer op haar best in het parlement achter de interruptiemikrofoon of op het spreekgestoelte, maar valt zij door de mand als de maatschappelijke achtergrond van haar denkbeelden en idealen wordt doorgeprikt. De verklaring zien wij hierin, dat Ina Brouwer de exponente is van een partij, die geen enkele aanslui-ting heeft met de strijdende arbeidersklasse; een partij die deze klasse wel wil manipuleren, maar terwille van doeleinden en bestrevingen die al-lerminst in haar belangen wortelen, doch hun basis hebben in burgerlijke verhoudingen. De CPN zou willen dat de arbeiders de maatschappij verander-den overeenkomstig de door deze partij gekoesterde idealen en ideeën. Dat ideeën zich in de geschiedenis nog altijd geblameerd hebben en dat de wor-steling voor de materiële klassebelangen van de arbeiders de motor der maatschappelijke verandering is, daarvoor is zowel de CPN als Ina Brouwer doof en blind.

=====

H E T W A P E N V A N D E U I T S L U I T I N G

Op een studiedag op 7 februari in Amsterdam gehouden bleek dat onder-nemers er over denken om bij arbeidskonflikten over te gaan tot uitslui-ting. Niet alleen als reactie op een zogenaamde speerpunt-staking, maar ook als offensief wapen om bepaalde eisen van de ondernemers kracht bij te zetten. Volgens *De Waarheid* van 3 februari, waaraan wij dit bericht ontle-nen, zei S. Nieuwsma, sekretaris arbeidsverhoudingen van de christelijke ondernemersbond (NCW), zich te kunnen voorstellen "dat er zich in de toe-komst omstandigheden kunnen voordoen waarbij je van dat middel gebruik maakt. En wel wanneer de vakbond stakingen uitroept op vitale punten waar-bij ze met een minimum aan stakingsuren toch een heel bedrijf stilleggen. Of als je een derde partij bent, die door een staking elders grote schade lijdt."

Waarschijnlijk dacht Nieuwsma bij dit laatste aan de loonkonflikten die velen dit voorjaar in de Rotterdamse haven verwachten. Op zo'n manier gebruikt kan een uitsluiting aan arbeiders die denken dat de crisis voor-bij is en dat de lonen weer omhoog kunnen, nog eens hun plaats leren: on-deraan in de maatschappij, werken en je bek houden. Maar er zijn nog wijd-sere perspectieven. Volgens Fase, een hoogleraar rechten uit Amsterdam, kunnen ondernemers onderhandelingen over door hen eventueel gewenste ver-slechteringen in de arbeidsvoorwaarden kracht bijzetten door uitsluitin-gen. Fase had bedacht dat de vakbonden zulke onderhandelingen waarschijn-lijk zouden proberen te rekken. Door in dat geval op grote schaal arbeiders uit te hongeren zouden de ondernemers tot wat spoed kunnen manen. Wat zal deze professor trots zijn geweest dat hij dat zomaar kon bedenken.

Pont, de nieuwe baas van het FNV, die op dit soort bijeenkomsten van de heersende klasse uiteraard niet ontbreekt, sloeg daarentegen de schrik om het hart. Niet omdat hij zich realiseerde wat voor ellende deze op tweespalt via uithongering gerichte tactiek teweegbrengt. Nee, uitsluiting zou leiden "tot onnodige escalatie van het conflict", zoals *De Waarheid* zijn woorden weergaf. Daar kon hij wel eens gelijk in hebben. Zeker nu het ledental van de bonden zo scherp terugloopt, zal het voor hen nog moeilijker zijn akties in toom te houden. Het tekent echter het cynisme van dit soort bestuurders dat ze zich vooral daar druk over maken.

Met het bovenstaande zouden we hebben volstaan, als er in het verslag van deze studiedag in *De Waarheid* niet het volgende verbijsterende zinnetje had gestaan: "*Dit ondernemerswapen is nooit eerder in Nederland gebruikt.*" Weergeven van de historische feiten zoals het de partijlijn van dat moment het beste uitkomt is niet nieuw voor de CPN. Dat bleek enkele jaren geleden maar weer eens naar aanleiding van de discussies over het door Marcus Bakker geschreven rapport "*De CPN in de oorlog*"; zo ben je een gevoerde proletarische verzetsheld en dan blijkt je plotseling een Engelse spion te zijn. Het huidige partijbelang bij de zojuist geciteerde nonsens is ons niet duidelijk; waarschijnlijk kent de redactie van *De Waarheid* de geschiedenis gewoon niet. We zouden haar willen aanraden om er bijvoorbeeld de volgende boeken eens op na te lezen.

In "*Een eeuw sociale problematiek*" schrijft Hoefnagels op blz. 122 dat over de jaren 1904 tot 1917 het totale aantal door uitsluiting verloren arbeidsdagen meer dan de helft heeft bedragen van dat wat bij stakingen in dezelfde periode verloren is gegaan..

Naar aanleiding van een staking van sigarenmakers in Amsterdam in 1873 werden in een aantal steden vele honderden sigarenmakers uitgesloten (zie: B. Bymholt, *Geschiedenis der arbeidersbeweging in Nederland*, blz. 153-156).

In 1890 was er een staking bij het textielbedrijf Ter Kuile en Morsman in Enschede. De kersvers opgerichte fabrikantenvereniging ging tot uitsluiting over. Deze uithongeringmethode werd al snel een van de handelskenmerken van de Twentse textielfabrikanten. In het reglement van de Enschedese vereniging was opgenomen dat als bij één aangesloten ondernemer gestaakt werd na verloop van bepaalde tijd uitsluiting van arbeiders bij de andere leden volgde. De staking van 261 arbeiders van de firma Menko in Enschede in mei 1910, beantwoordden de fabrikanten met een uitsluiting van 8.000 arbeiders in juli van dat jaar (Hoefnagels, blz. 122). 't Dieptepunt werd bereikt in 1923. Eind oktober riepen de vakbonden een staking uit bij de fabriek Kremersmaten in Enschede. Eind december van dat jaar waren ongeveer 22.000 textielarbeiders werkzaam bij 39 bedrijven uitgesloten (zie W. Albers, e.a. *Marges van de vakbeweging, een analyse aan de hand van de Twentse Katoenstakingen in 1923-1924 en 1931-1932*, Den Haag 1892, blz. 63 en 64).

Hieraan was in 1891 een uitsluiting van landarbeiders in Het Bildt voorafgegaan (Bymholt, blz. 708). In 1906 werden in Groningen sigarenmakers uitgesloten (Hoefnagels, blz. 125), het jaar daarop overkwam dit sigarenmakers in Eindhoven (Hoefnagels, blz. 123).

De laatste uitsluiting die we hier willen noemen en voorzover ons bekend de laatste die in Nederland plaatsvond, was de uitsluiting van de modern georganiseerde landarbeiders in Oost-Groningen in 1929 (zie: J. Meulenkamp, "*Wie willen boas blijven*", *de oostgroninger landarbeidersstaking van 1929*, Groningen, 1983, blz. 18).

Met deze - kleine - opsomming wordt o.i. voldoende aangetoond dat het wapen van de uitsluiting in Nederland herhaaldelijk gehanteerd is. Dat de ondernemers er, in Nederland althans, na de 2e wereldoorlog praktisch niet naar hebben gegrepen spruit natuurlijk allerm minst voort uit een soort van 'morele afkeer'. In tijden van economisch herstel of van economische bloei is het een tweesnijdend zwaard. Hij die er in een dergelijke tijd naar grijpt loopt grote kans in eigen vlees te snijden. Bij dalende conjunctuur liggen de zaken natuurlijk anders. Overigens is de kapitalistische maatschappij heel wat gekompliceerder geworden dan ze was in de eerste tientallen jaren van deze eeuw. Arbeidskonflikten - men denke maar aan de staking bij de PTT in de herfst van 1983 of men lette op de Britse mijnwerkersstaking - hebben steeds meer de neiging een groot gedeelte van de maatschappij te treffen. Ze worden daarbij zowel voor ondernemers als voor vakbonden steeds moeilijker te 'beheersen'. Het is bepaald niet uitgesloten, dat het Nederlandse ondernemerdom naar het middel van massale uitsluiting zal grijpen in de naaste toekomst ofschoon anderzijds een aantrekkelijke conjunctuur hen daarvoor huiverig zal maken, zeker omdat de gevolgen thans wel eens niet te overzien zouden zijn

=====

WAT VOOR SUCCESSEN BOEKTE ATTLEE'S IN

1945 GEVORMDE LABOUR-REGERING?

Kort geleden zijn in Engeland twee boeken verschenen, die allebei handelen over de historische betekenis van de Labour-regering die terstond na het einde van de tweede wereldoorlog onder leiding van Attlee in Groot-Brittannië werd gevormd en die van 1945 tot 1951 aan 't bewind is geweest. Aan deze boeken heeft de Amsterdamse professor Hess in *NRC/Handelsblad* een uitvoerige bespreking gewijd. Hij betoogt daarin, dat met de verkiezingsoverwinning van Labour in de zomer van '45 inderdaad een nieuw tijdperk is begonnen. In een tijdsbestek van ongeveer zes jaar werden belangrijke hervormingen doorgevoerd, werd de welvaartsstaat geschapen met zijn eindelijk tot een eenheid gebrachte stelsel van sociale verzekering en met zijn nationale gezondheidszorg. Er waren, zegt de recensent, nog vele andere successen, zoals de nationalisering van ongeveer twintig procent van de Britse industrie en een dekolonisatie.

Professor Hess wijst erop, dat zelfs volgens de conservatieve politicus Harold MacMillan, de regering-Attlee een van de bekwaamste van de moderne tijd was. Hij vermeldt ook dat een van de twee auteurs (prof. Kenneth O. Morgan uit Oxford in zijn boek *'Labour in Power 1945-1951'*) de regering van Attlee c.s. *'de meest effectieve van alle Labour-regeringen tot nu toe, misschien zelfs een van de meest effectieve van alle Britse regeringen sinds 1832'* heeft genoemd. Prof. Hess konstateert daarenboven, dat *'Attlee en zijn ministers de socialistische visie niet wezenlijk dichterbij hebben kunnen brengen'*.

Met dit alles zijn wij het zonder enige reserve eens. Het staat vast,

dat de regering-Attlee bestond uit bekwame en besluitvaardige mannen en vrouwen die in opvallend korte tijd een uitermate groot aantal zeer belangrijke wetten tot stand hebben weten te brengen. Het is bovendien zo, dat de leden van deze regering precies wisten wat zij wilden, zich niet bezondigden aan holle retoriek, geen besluiten namen die zij vervolgens weer ongedaan moesten maken. Maar wanneer wij dat alles vaststellen dan is daarmee nog geen woord gezegd over het wezenlijk karakter van hun successen, dan is nog geenszins verduidelijkt hoe 'het nieuwe tijdperk' dat met haar optreden werd ingeluid dan wel moet worden getypeerd.

Welnu, dat tijdperk dient kort en bondig te worden aangeduid en omschreven als het moderne kapitalisme. Daarvoor is het dat de regering-Attlee definitief de weg heeft gebaad. 't Allergrootste succes van dit kabinet bestaat echter hierin, dat het erin is geslaagd van meet af aan arbeidersvijandig op te treden en niettemin tegelijkertijd en desondanks de schijn heeft weten te wekken en te bewaren alsof het een regering was die in de allereerste plaats het oog op het belang van de werkenden gericht hield. De regering-Attlee bracht de meest moderne vorm van beheersing van de werkende klasse in praktijk.

Onder de regering-Attlee werden de stakende mijnwerkers van Crimethorp in Yorkshire gerechtelijk vervolgd. Onder de regering-Attlee werden troepen naar de havens gestuurd zodra de dokwerkers in staking gingen. Onder de regering-Attlee werd het leger ingeschakeld tijdens een staking van de tankwagenauffeers of bij een konflikt in de elektriciteitscentrales dat op een staking uitdraaide. De hooggeroemde nationalisering maakte geen einde aan de uitbuiting van de mijnwerkers of de staalarbeiders. Alles wat de regering-Attlee deed was het stroomlijnen van het kapitalisme. Er was inderdaad nimmer tevoren in Groot-Brittannië een regering die zo efficiënt gewerkt heeft ten behoeve van deze produktiewijze. Voor 't moderne kapitalisme boekte zij 't ene succes na het andere met steun van de vakbeweging. De vele zogenaamd 'wilde' stakingen die Groot-Brittannië sindsdien heeft gekend zijn van dit feitelijke karakter van wat ten onrechte de 'arbeiders-regering' wordt genoemd het direkte en onvermijdelijke gevolg.

=====

I S D E K L A S S E N S T R I J D I N D E R D A A D I E T S U I T E E N S I N D S L A N G V E R V L O G E N T I J D ?

Mag men Hans Pont, de toekomstige voorzitter van de FNV geloven, dan is de klassenstrijd iets uit het verleden, uit een reeds tamelijk ver achter ons liggend verleden zelfs. Woorden van die strekking althans heeft hij begin februari gesproken in een bijeenkomst van Het Nederlands Studiecetrum, alwaar zijn gehoor bestond uit stafleden van ondernemingen. Dat gebeurde weliswaar toen hij op een gegeven moment de aandacht vroeg voor de strijd van de Britse mijnwerkers, maar het leed geen twijfel dat hij, toen hij hun strijd als een klassenstrijd karakteriseerde, daarmee te ken-

nen gaf, dat hij deze beschouwde als een 'anachronisme', als iets waarvoor in de huidige samenleving eigenlijk geen plaats meer is doordat de noodzaak ertoe niet meer zou bestaan.

"Het moet me", zo zei hij, "van het hart, dat de opstelling van de (Britse) bonden mij doet denken aan klassenstrijd. Klassenstrijd? Die hebben we toch al gevoerd? Ja, en gewonnen lijkt me, bij de erkenning van het algemeen kiesrecht."

Op het eerste gezicht is er nauwelijks een wonderlijker uitspraak mogelijk dan deze van Hans Pont. Het algemeen kiesrecht bestaat in Groot-Brittannië al ruim een eeuw, in Nederland ruim 65 jaar. Het is in een aantal andere moderne industriestaten van ongeveer gelijke ouderdom of ouder. Meent Pont in alle ernst dat daarmee de klassenstrijd gewonnen was? Zo ja, dan kan hij geen andere klassenstrijd op het oog hebben dan die van de radikale bourgeoisie. Haar strijd is echter niet de enige in de schoot van de samenleving. Naast de politieke worsteling van de burgerlijke klasse en vooral nadat zij de zegepraal behaalde deed zich overal de sociale worsteling van de arbeidende klasse voor. Behalve vele politieke konflikten, die de uitbouw van de burgerlijke democratie tot inzet hadden, waren er arbeidskonflikten, d.w.z. konflikten die voortspuiten uit de arbeidsverhoudingen, uit de verhoudingen, door mensen in het produktieproces aangegaan, uit de tegenstellingen die aan deze produktieverhoudingen nu eenmaal onlosmakelijk kleven.

Dat deze arbeidskonflikten, konflikten tussen de arbeidende klasse en de vertegenwoordigers van het kapitaal, sinds de invoering van het algemeen kiesrecht niet verdwenen zijn, in tegendeel juist gestaag in aantal zijn toegenomen, dat met andere woorden op de klassenstrijd voor de burgerlijke democratie een andere klassenstrijd is gevolgd, een klassenstrijd die zich keert tegen de burgerlijke produktieverhoudingen, of liever gezegd, die de burgerlijke produktieverhoudingen aantast ook dan wanneer de strijders zich daarvan nauwelijks bewust zijn, is een onweerlegbaar feit.

Dat Hans Pont als vakbondsman, ja, juist als vakbondsman, daarvoor in het geheel geen oog heeft, dat hij uitsluitend de vorige klassenstrijd ziet, niet die welke thans gevoerd wordt als klassenstrijd herkent, is bepaald niet zo verwonderlijk als op het eerste gezicht wel schijnt. Het is een gevolg daarvan, dat de vakbeweging een instituut van de burgerlijke maatschappij is en dat dientengevolge het 'arbeidsconflict' voor die vakbeweging een totaal andere betekenis heeft dan voor de arbeiders. De vakbeweging ontkent eenvoudig, dat een geschil over lonen of arbeidsvoorwaarden de inzet van een strijd zou wezen, wat het voor de arbeiders al is nog eer het conflict goed en wel is uitgebroken. Voor de arbeiders behoort strijd tot de onontkoombaarheden waartoe zij worden genoopt; het behoort tot het wezen van de vakbeweging dat zij de strijd die zij vermijden wil ook niet als zodanig wil karakteriseren. Klassenstrijd? Iets van het verleden. In de parlementaire democratie kunnen zich hoogstens konflikten voordoen die aan de onderhandelingstafel moeten worden opgelost, beweert zij.

"We hebben", zo verklaarde Pont in dezelfde bijeenkomst, "antennes voor de gevoeligheden van werkgevers". Die hebben de arbeiders niet. Arbeiders hebben lak aan de gevoeligheden van werkgevers, die van hun kant nimmer de gevoeligheden van arbeiders hebben ontzien. De vakbeweging en de arbeiders bewegen zich niet in hetzelfde vlak. Dat blijkt telkens weer in de praktijk, wanneer de bonden en de arbeiders tegenover elkaar staan; het blijkt ook uit de woorden die vakbondsfunctionarissen als Pont laten horen.

R O N A L D R E A G A N O V E R H E T S A N D I N I S T I S C H B E W I N D I N D E S T A A T N I C A R A G U A

Op een van de laatste dagen van februari heeft Ronald Reagan zich in bijzonder krasse bewoordingen uitgelaten over het Sandinistisch bewind in de Midden-Amerikaanse staat Nicaragua. Tijdens een perskonferentie in het Witte Huis noemde hij de Sandinistische regering 'wreed, gewelddadig en totalitair' en 'niet door 't volk gekozen'. 'Je vraagt je soms af', zo voegde hij eraan toe, 'wat mensen bedoelen die zeggen, dat het een wettige regering is.'

Als er ooit één regering in Nicaragua aan 't bewind was, waarop woorden als 'wreed, gewelddadig en totalitair' in ieder opzicht en voor honderd procent van toepassing waren, dan was het wel de regering van de diktator Somoza, die door de Sandinistische revolutie ten val werd gebracht. Maar over dat diktatoriale en beestachtige bewind heeft Ronald Reagan, noch een van de voorafgaande presidenten van de Verenigde Staten, ooit op een dergelijke manier gesproken.

Bedoelen wij hiermee, dat het huidige bewind in Nicaragua niet wreed, niet gewelddadig en niet totalitair zou zijn? Ons antwoord luidt, dat het niet wreder, niet gewelddadiger of méér totalitair is dan elk bewind, dat een bepaalde klasse vertegenwoordigt en de macht van die klasse over de onderdrukte klasse koste wat het kost wil handhaven. Het Nicaraguaanse bewind is bepaald niet gewelddadiger dan 't bewind in de U.S.A. waar gepantserde regeringstroepen op stakende arbeiders schieten, waar de politie verhoormethoden toepast die spotten met de mensenrechten en waar gekleurde minderheidsgroepen in de armoewijken meedogenloos aan bittere ellende worden prijsgegeven.

Vertegenwoordigt de Nicaraguaanse regering, zoals Reagan beweerde, het volk van Nicaragua niet? Dat hangt, zeggen wij, daarvan af, wat men met zo'n vage term als 'het volk' bedoelt. De bevolking van Nicaragua is, evenals de bevolking van de U.S.A. of de bevolking van Rusland en alle overige moderne staten, verdeeld in klassen. De Sandinistische revolutie in Nicaragua heeft, evenals de Franse revoluties van de 18e en de 19e eeuw, de b u r g e r l i j k e klasse aan het bewind gebracht. Doordat vóór de overwinning daarvan in Nicaragua de moderne klassenscheiding niet goed zichtbaar was, leek het erop alsof de Sandinistische revolutie een zogenaamde 'volksrevolutie' was. Na haar zegepraal werd het duidelijk, dat onder het Sandinistische bewind de arbeidersklasse een onderdrukte en uitgebuite klasse zou blijven. Die arbeidersklasse vertegenwoordigt het Sandinistische bewind niet, zomin als de regering-Reagan de arbeidersklasse van de U.S.A. vertegenwoordigt. Bedoelt men met 'het volk' de arbeiders, als zijnde de bijzonder grote meerderheid van dat 'volk', dan kunnen zowel de regering van Reagan (en z'n voorgangers), als de regering die in het Kremlin zetelt, of die van Mrs. Thatcher, van François Mitterand of Deng Xiaoping zomin als die van Nicaragua als een 'vertegenwoordiging van het volk' worden beschouwd.

Wie er, zoals Ronald Reagan, aan twijfelt of de Sandinistische regering wel een wettige regering is, zou zich af moeten vragen in hoeverre de burgerlijke regeringen van Frankrijk, Groot-Brittannië of welk land dan ook wel wettige regeringen zijn. Wie zich zoiets afvraagt, zou zich er ook eens rekenschap van moeten geven, dat de maatschappij niet op de wetten,

doch dat de wetten op de maatschappij berusten en dat derhalve in een kapitalistische, burgerlijke maatschappij burgerlijke wetten heersen. Legt men de maatstaf van d i e wetten aan, dan is het bewind in Nicaragua even wettig als het bewind van Reagan of van welk kapitalistisch land, met inbegrip van Rusland, China, Cuba en Portugal, ook.

Reagan heeft er een toespeling op gemaakt, dat de Sandinisten slechts een bepaald element van de Sandinistische revolutie vormen en dat zij die hij (met een zelfde soort begripsvervalsing als waarmee de bolsjewisten zich schuldig plegen te maken) de 'vrijheidsstrijders' noemt, een ander element. Dat nu is een platte leugen, indien men afziet van een figuur als Pastora, die inderdaad onder de vanden van de Sandinistische revolutie is opgetreden, maar zich uit teleurstelling over haar resultaten daarvan afkeerde. Maar met Pastora kan en mag men de grote meerderheid van de Nicaraguaanse kontra-revolutionairen niet vereenzelvigen. Zij streden tot het laatst voor het instandhouden van Somoza's diktatuur en zij strijden thans voor de wederinstelling van een soortgelijke diktatuur, met financiële en militaire steun van de Verenigde Staten omdat de ondernemers daar bij de wederinstelling van zo'n diktatuur een groot economisch belang hebben.

Als Reagan zich in zijn toespraak als de kampioen van de 'demokratie' opwerpt, dan moet men zich er rekenschap van geven, dat de zogenaamde 'demokratie' die hij bedoelt, de burgerlijke democratie, dat wil zeggen de brutale diktatuur van de burgerlijke klasse over de arbeidersklasse is. Welnu, als men die diktatuur - omdat men een burgerlijk standpunt inneemt en een burgerlijke horizon heeft - met alle geweld 'demokratie' wil noemen, dan moet men tevens toegeven dat d i e democratie nu net precies, als resultaat van de Sandinistische revolutie, in Nicaragua bestaat.

Ronald Reagan heeft letterlijk tijdens zijn perskonferentie verklaard, dat 'de Sandinisten hun eigen revolutie verraden' zouden hebben. 'Zij hebben', zo zei hij, 'geen been om op te staan'. Maar zo is het niet. De Sandinistische revolutie was, net als de Franse van 1789, net als de Engelse van 1688 en de Amerikaanse van 1776, een burgerlijke revolutie. Bij de burgerlijke revolutie in Frankrijk bleek het duidelijkste dat zij en die welke elders na hen kwamen, schijnbaar - om Reagans woordgebruik te volgen - drie benen hadden om op te staan: Vrijheid, gelijkheid en broederschap. Maar toen de broederschap niet meer dan een illusie was gebleken bleven er van die benen nog altijd twee heel stevige over: de vrijheid van uitbuiting en de gelijkheid voor de (burgerlijke) wet. Die zijn er ook in Nicaragua.

Waarvan in Nicaragua ieder spoor ontbreekt, dat is kommunisme. De proletarische revolutie heeft er niet plaats gevonden, zij is er, onder de gegeven maatschappelijke verhoudingen vooralsnog niet aan de orde. Wat Reagan 'kommunisme' noemt en wat in werkelijkheid met het woord 'bolsjewisme' zou moeten worden aangeduid, bestaat er slechts als tendens, een tendens die kan worden waargenomen in alle z.g. 'derde wereldlanden', waar de burgerlijke revolutie zich slechts kan of kon voltrekken onder bepaalde historische omstandigheden die analogieën met de Russische revolutie van 1917 in de hand werken. Een bedreiging van de Verenigde Staten ontstaat daarvoor niet of slechts in die zin, dat het overal in Latijns-Amerika voelbare Amerikaanse imperialisme er dientengevolge terrein verliest. Het is die omstandigheid, die maakt dat Washington een bedreiging vormt voor de Latijns-Amerikaanse landen. De jongste geschiedenis van Guatemala, Chili of Grenada heeft het bewezen.

De Sandinistische revolutie heeft haar eigen idealen niet verraden, zoals Reagan heeft beweerd. Zij heeft ze zomin 'verraden' als de Franse. Zij heeft, evenals de Franse en andere burgerlijke omwentelingen, alleen maar een andere loop genomen dan diverse politieke idealisten droomden. In plaats van de 'broederschap' liet ze de kapitalistische werkelijkheid ontstaan, die zij altijd in haar schoot verborgen hield.

H E T G A A T S L E C H T M E T D E B O E R E N

Menige lezer zal zich verwonderd afvragen of er iets mis is met de redactie. Wat doet zo'n afgezaagde kreet in een blad dat zich bezighoudt met de problemen van de zelfstandige arbeidersstrijd? De lezer heeft gelijk. Het boerenvraagstuk heeft in feite niets uit te staan met de strijd die de arbeiders in de ontwikkelde kapitalistische landen voeren en speelt in de discussie geen rol. Dat is een waarheid als een koe.

Voorzover het boerenvraagstuk in het verleden een rol speelde, ging het in de discussies meestal over landen als Rusland. In de Russische revolutie immers namen de boeren een sleutelpositie in: wie de boeren zou winnen, won de revolutie. In West-Europa lagen de zaken heel anders. Het was duidelijk, zoals bijvoorbeeld Gorter aan Lenin schreef in zijn *Open Brief*, dat in het westen de arbeidersklasse bij zijn strijd alleen op eigen kracht kon vertrouwen. Eventuele bondgenootschappen met boeren vonden geen enkele basis in de realiteit.

De reden evenwel dat dit soort discussies destijds ook in West-Europa nog wel gevoerd werd, ligt in het feit, dat er toch nog grote aantallen boeren waren die maatschappelijk nog enige betekenis hadden. Na de Tweede Wereldoorlog is het aantal boeren in bijvoorbeeld Nederland drastisch teruggelopen. Het overheidsbeleid was gericht op schaalvergroting: de kleine boeren moesten de fabriek in en de grote moesten uitbreiden en een kapitalistische bedrijfsvoering hanteren.

Zoals de ondernemers in de industrie veel te lijden hebben van de crisis, zo hebben de boeren dat op hun manier ook. Het duidelijkst blijkt dat in de Verenigde Staten. Elke twee minuten gaat daar een boer failliet, volgens het *NRC/Handelsblad* van 6 februari 1985. Het gaat hier vooral om de middelgrote boeren: zij hebben te weinig kapitaal om de klappen te kunnen opvangen en kunnen niet, zoals de kleine boeren, er een baantje bijnemen, bijvoorbeeld in een fabriek, omdat zij aan hun boerderij een volledige dagtaak hebben. De boeren die deze crisis overleven zijn de zeer groten. Zij vormen 1 procent van het aantal boeren, maar nemen ongeveer 30 procent van de omzet en 50 procent van de winst voor hun rekening.

In de klassenstrijd hebben de arbeiders, zoals gezegd, niets te maken met de boeren. Zij vormen maar een zeer klein aantal dat bovendien steeds verder afneemt, en de overblijvende boeren zijn grote ondernemers. Voorzover de boeren in de tegenwoordige tijd nog een rol spelen in de sociale verhoudingen is dat in burgerlijke revoluties als in Vietnam en Nicaragua. Daar strijden de boeren mee om overleefde produktieverhoudingen af te schaffen. In de V.S. demonstreert hun lot de kenmerken van de kapitalistische produktie.

=====